

Nøkur orð við skúlaársbyrjan

Mál er ikki bara stavseting, mál er eisini framburður — ella bart út sagt musikkur. Til eru mál, ið eru so ljómandi vøkur í framburði, at tað er fragd at lýða á. Onnur eru so undarliga rustað, deyð og stirvin at tað er ótrúligt. Er tað kanska ætlanin, at okkara skal gerast eitt av teimum og púra missa musikkinn — spyr Jens Pauli Heinesen, rithøvundur, m.a. í greinini.

Næmingarnir leita nú aftur inn á skúlaheimin at seta seg meira og minni fegnir og meira og minni hugaðir. Tó at lærarar og næmingar tosa sitt egna mál, er stóðan framvegis tann, at tær allar flestu skúla-bøkurnar eru á einum øðrum máli enn teirra egna.

Vit hava sagt tað fyrr, men tað ger einki, um vit taka tað uppáttur eina ferð aftrat: henda stóðan ger, at undirvisingin alt ov ofta ikki verður nøkur undirvising — og ansið nú eftir, hvat vit skoyta uppi: ikki tí at tilfarið í lærarum og næmingum okkara er verri enn aðrastaðni, men tí at tað ber ikki til at krevja av nøkrum (uttan kanska málsligum flogvitum?), at tær skulu ognar sær tor-skiltan kunneleika úr bókum á fremmandum máli og siga tað á flótandi og goðum føris-kum. Tað er ógjøriligt. Stríðið og knossið hjá lærarum og næmingum verður út í móti ómenniskjansligi av hesum, umframt tað, at tað kemur so nógv minni burtur úr.

Og tað svitast ikki, at ein avleiðing verður eitt kryplað og ryggbrotið mál, sum hverki er danskt ella føriskt. Umframt allar teir leparnar, sum hanga uppvið, eitt nú ótrygg og stamandi framsega, ein málsligur ótryggileiki yvirhøvur við øllum til, ið harav stendst.

Samanumtikið verður úrsliðið í mongum førum ein málsligur og menniskjansligur sorgarleikur.

Fyrst í sekstíárunum var skúlaferlagið sett á stovn. Nú er tað deytt, men tað eydnaðist hesum ferlagi at leggja ta til rættis, at gongd kom á, og tað varð virkað so nógv sum ongantíð fyrr.

Tær fyrrreikingar, sum tá vórðu gjørdar, og tær leiðir, sum tá vórðu lagdar, virka lutvist enn.

Men tað munar so ómetaliga lítið. Her skulu onnur ódnartøk takast, og skilja kvinnur og menn ikki hetta, stendur sorgarleikurin bert við og versnar.

Hvi gera teir ungu lærararnir so lítið vart við seg her. Vita teir ikki, at hvør nýggj skúlabók lættir so ótrúliga nógv um teirra egna arbeiði. (Ja, ja, nú veit eg, at mangur hugsar, at skúlabókur kunnu verða skrivaðar á so tungum máli, at tær eru sum at fáast við grót. Tað átti at verið sjálvsagt, at pedagogar geva bókunum ein málbúna sum hóska aldursbólkinum).

Eg loyvi mær at enda við einum hjartasuffi. Tað er ikki fyrstu ferð. Fleiri lærarar hava útruddað bókstavin a og frambæra hann sum æ, t.v.s. kalla hann fyrra æ. Hetta skal bæta um stavsetingina. So sigst. Eg ivist. Men sjálvt um tað skuldi bót eitt sindur um stavsetingina, meini eg, at hetta er skeivt. Og tá ið talan er um stavseting, so haldi eg, og tað við vissu, skuldu hesi sjálvkravdu fólk heldur lagst eftir øðrum bókstavum enn okkara vakrasta, nevniliga bókstavinum a, soleiðis sum hann verður framborin í vakrasta navninum í máli okkara, orðinum mamma. Bókstavurin æ er í framburði tann misháttasti í máli okkara. Hann líkasum gálvar.

Mál er ikki bara stavseting, mál er eisini framburður — ella bart út sagt musikkur. Til eru mál, ið eru so ljómandi vøkur í framburði, at tað er fragd at lýða á. Onnur eru so undarliga rustað, deyð og stirvin, at tað er

ótrúligt. Er tað kanska ætlanin, at okkara skal gerast eitt av teimum og púra missa musikkinn?

Nú er ikki so eyðsagt, hvar á tí musikalska skalanum tað føriska er stutt. Tað eru tær, ið duga at bera føriskt fram, so tað ljóðar vakurt. Men hvussu er og ikki, átti tað ikki at verið skúlan uppgeva næstan við vilja at gera framburðin misháttari. So heldur nakrar stávilur eyka. Men hvi ikki siga fyrra a og seinna a og útrudda tað mishátta æ-ljóðið. (Og hvi ikki — men hetta tori eg ikki at siga hart — útrudda seinna æ, seinna ý og seinna y. Tað hevði verið ein vælsignaður lætti fyri allar lærarar í føriskum. Og eftir minari áskoðan ein vinningur, tí at lærarar og næmingar harvið høvdu fingið meira stundir at savna seg um málnýtsluna heldur enn um stavsetingina. (Hvat halda tit Mozart hevði sagt, um hann hevði høyrð tað ljóða soleiðis í Útvarpi Føroya: Sonata eftir Mozart í fyrra ædur. Hann hevði spýð). (Ella sum teir siga: Sonætta eftir Mozart í fyrra ædur. Hann hevði spýð).

Nú eg havi høvi til tað, fari eg at heita á allar føriskar lærarar og alt Føroya fólk: Lurtið í hesum fari ikki eftir undirvisarunum á Lærarskúlanum og Fróðskaparsetrinum, ið hava útruddað vakrasta bókstavin í alfabetinum, bókstavin a og sett bókstavin æ í staðin fyri. Takið ikki hetta til eftirtektar. Gerið ikki ta ógerð, at børn okkara fara at jarma, hvarja ferð tær rópa á mammu sína og siga mæ mæ í staðin fyri mamma.

Ískoyti: Hetta varð

Jens Pauli Heinesen, rithøvundur, skivur

skrivað í 1977, her eitt lítið sindur broytt. Nú um mikkjalsmessuleitið 1991 loyvi eg mær at leggja hesi orð afturat: Undirritaði las fyri fáum árum síðani grein eftir lærara, sum í Paris hevði verið til staðar, meðan undirvist var í bókmentum í einum flokki fyri tiggju ára gomul børn. Tey vóru sum professarar, skrivaði hann. Tey kappaðust um at fáa orðið og tað replaði frá teimum fyrirtuttan hakk og hæg. Sjálvur hevði eg tað undrunarverða upplivisi í 1962 í Vesturberlin at vera til staðar í einum flokki, har undirvist varð fyri børnum í tiggju ára aldri, og tað var sama søgan, tær vóru sum professarar, kappaðust um at fáa orðið, og tað stóð ikki á. Og hvi? Vóru tey klókari, vitugari enn okkara børn? Nei, men tí at tær høvdu eitt mál, tí at tær høvdu skúlabøkur á sínum egna máli.

Og eg hugsaði harmur um okkara undirvising og okkara tiggju ára gomlu børn. Saktans kundu tær hava mikið málageip sínammillur, men tá ið tað kemur til undirvising, velja tær flestu at tæla fyri ikki at koma sær í ófari. Tey sótu (ella sita) har við stórarí vitan, men tær sleppa ikki av við hana, tí at teimum vantar orð. Tey vóru (ella eru) bókstáviliga málleys. Soleiðis var tað ið hvussu er, tá ið undirritaði var lærari. Bert nøkur fá vágðu sær at leggja sína vitan fram uttan at blúgvast, men hvat var tað fyrri eitt mál, tær talaðu. Føriskt? Danskt? Nei, hvørki. Eitt málleyst fólk, er eitt ólukkuligt fólk.

Eg undirvisti einaferð í handilsskúlanum. Tað var í enskum, og tað

hendi seg meir enn so, at eg bað næmingarnar um at umseta tekstin, tær høvdu lisið, til føriskt. Føriskt? Tað var meira eitt slag av donskum enn føriskum. Flestu næmingarnir tordu ikki at týða til føriskt, tær bókstáviliga skammaðust og brúktu ofta heldur eitt danskt orð enn eitt føriskt. Til dømis: Tey tordu ikki at siga samráðast. Tey søgdu forhandla. Tey tordu ikki at siga viðganga. Tey søgdu innrømma. Tey tordu ikki at siga: Eg eri sannførdur um. Tey søgdu: Eg eri yvirbevístur um. Tey tordu ikki at siga: Eg eri ovfarin, eg eri bilsin, eg eri tikin á bóli. Tey søgdu: Eg eri yvirraskaður. O.s.fr. o.s.fr. Tey skammaðust (skammast?) um sitt egna mál. Kann tað vera syrgjiligt?

Serliga minnst eg eina hending. Næmingur týddi úr enskum, men valdi heldur eitt danskt orð enn eitt føriskt. Hvat tað var fyrri eitt orð, havi eg gloymt, men latið okkum siga, at tað var orðini »yvirbevístur um«, og at eg vildi hava hann at siga »sannførdur um«. Men viðkomandi vildi ikki. Hann valdi ikki taka hesi orðini í sín munn. Hann skammaðist. Tá kom treiskni upp í meg, eg vildi ikki halda fram, fyrr enn hann hevði sagt »sannførdur um«. Tøgn. Pinlig tøgn. Nei, hann vildi ikki siga hatta. Hvi? Helt hann tær fóru at flenna at sær? Allarhelst. Long tøgn. Eg fór at sveitta av harmi og næmingurin eisini. Endiliga fór høvdið á honum niður í móti bókini og borðinum, hann líkasum fjaldi andlitið í hárunum og teskaði sum í stórarí neyð: Sannførdur um. Eg hevði bestan hugin at gráta. Kann nakað vera

so syrgjiligt sum hetta: At ræðast sitt móðurmál!

Tað er eitt merkiligt træ, sum blomstrar í Føroyum. Blomstrar? Nei, tað blomstrar ikki, tí tað kann ikki, tað er forlorið og gjørt av plastikk. Seinasta forlorna blomstrið á hesum falska træ kom úr Sørvági. Har hava tær stovnað eitt nýtt diskotek og kallað tað »Wild West«. Wild West? Hava tær ætlað hetta diskotekið til amerikanarar og hava sørvingar ongan heimarrætt har?

Hvat er tað, sum ger, at føringar í so stórum tali heldur velja eitt útlendskt navn enn eitt føriskt? Er tað snobbari, lifran, sleikjan, vantandi hugflog? Skammast tær um sitt egna mál? Ella hvat er tað? Skip, matstovur, handlar, popprkestur o.s.fr. pranga við teimum undarligastu útlendsku heitunum — fronsk, men serliga ensk-amerikonsk — sum var hetta ætlað øllum øðrum enn okkum sjálvum. Vit hava ein hóp av teimum fagrastu orðum at taka av, men tað er kanska ikki nógv fínt? Thunderbirds? Hvi ikki Torufuglar? Hvat skeivt er í tí, og er tað ikki nógv vakrari eisini?

Er tað vantandi stoltleiki, sum ger tað? Móðir Theresa, tann albanska kvinnan, sum fekk Nobels friðarløn, segði í sjónvarpinum í takkardøgn síni, (sum hon helt við ongum handriti, minnst tit kanska), at einki menniskja kundi liva uttan ein vissan stoltleika, og her hugsaði hon ikki um ein byttisligan og hástóran stoltleika, men ein nátturligan.

Eitt menniskja, sum ikki hevur henda stoltleikan, hevur onga virð

